

Larysa Sidelnykova
*Doctor of Economic Sciences, Full Professor,
Head of the Department of Finance, Accounting and Taxation
Kherson National Technical University*

Сідельникова Л.П.
*д.е.н., професор,
завідувач кафедри фінансів, обліку та оподаткування
Херсонського національного технічного університету*

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-295-1-110>

UKRAINIAN AND EUROPEAN REALITIES OF THE INDIRECT TAXATION SYSTEM

УКРАЇНСЬКІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ РЕАЛІЇ СИСТЕМИ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Система непрямого оподаткування є ключовим джерелом наповнення доходної частини зведеного бюджету та потужним інструментом регулювання соціально-економічних процесів, який впливає на різноманітні аспекти діяльності вітчизняного бізнесу. Саме непрямим податкам належатиме значна роль в реалізації політики стабілізації державних фінансів при економічному спаді як наслідку військової агресії російської федерації проти незалежної України та в період повоєнного відновлення економіки, адже саме податки на споживання дають можливість закріпити і стабілізувати базу оподаткування. Зазначене зумовлює необхідність реформування системи непрямого оподаткування України з метою досягнення європейських стандартів якості життя та прискорення інтеграції нашої держави до європейського простору.

За економічним змістом об'єкта оподаткування, податки, передбачені Податковим кодексом України, можна класифікувати таким чином (рис. 1).

**Рис. 1. Класифікація податків в Україні
за економічним змістом об'єкта оподаткування**

Джерело: складено за даними джерел [1]

Ключова відмінність непрямих податків від прямих полягає у тому, що вони входять до ціни товарів і послуг, а їхній розмір для кожного податкоплатника визначається величиною споживання і не залежить від його доходу, тобто об'єктом оподаткування є процеси споживання, а не дохід та майно. В. Кміть та В. Комарницьким підкреслюють, що у теорії оподаткування непрямі податки вважаються несправедливими (не враховують розмір доходів платників), хоча й мають певні переваги. За відносно простого механізму їх справляння вони забезпечують стабільні й суттєві доходи до бюджетів різних рівнів [2, с. 137].

О. Дроздовська та О. Озерчук, дослідивши структуру податкових надходжень бюджету в країнах ЄС, стверджують, що прямі податки переважають у Данії, Бельгії, Люксембурзі, Ірландії, Фінляндії, Німеччині; непрямі податки – у Чехії, Словаччині, Естонії, Латвії, Литві, Угорщині, Польщі, Словенії, Болгарії та Румунії [3, с. 46]. На підставі наведеного слід констатувати, що країни з розвинутою ринковою економікою мають більш соціально справедливе податкове навантаження, адже обсяги сплачених до бюджету податків напряму залежать від величини доходів громадян та прибутків бізнесу. Натомість, у країнах – «нових» членах ЄС перевага надається непрямим податкам як стабільному і вагомому джерелу формування бюджетних ресурсів держави. Зазначене припущення підтверджує і висновок В. Тропіної щодо переважання частки податків на споживання у структурі оподаткування у постсоціалістичних країнах ЄС з молодою ринковою економікою [4, с. 100].

Крім того, у країнах ЄС непрямі податки мають значний регулюючий потенціал щодо підтримки певних галузей економіки або виробництва певних видів продукції (ПДВ), обсягів вживання населенням шкідливої продукції (акцизний податок), захисту інтересів національних товаровиробників (мити) тощо. Так, наприклад, у Франції, Німеччині, Швеції, Чехії діє звільнення малого бізнесу з невеликим оборотом від ПДВ. Малі підприємства, які працюють за спрощеною системою оподаткування або мають невеликі суми доходу (обороту), звільнюються від обов'язку щодо нарахування та сплати ПДВ; для них практикується добровільна реєстрація платником цього податку, а також надаються конкретні переваги для таких фірм. Зазначене дозволяє уникнути ситуацій відмови підприємців, які є платниками ПДВ, від співпраці з малим бізнесом [5, с. 656].

Система непрямого оподаткування відіграє надзвичайно важливу роль і в економіці України, адже вона не лише формує значну частину бюджетних ресурсів держави, а й є одним з вагомих засобів перерозподілу національного доходу. В таблиці 1 розглянемо питому вагу непрямих податків у доходах та податкових надходженнях (далі – ПН) Зведеного бюджету України (далі – ЗБУ).

За даними таблиці 1, непрямі податки є потужною складовою формування бюджетних ресурсів держави, мобілізованих податковим методом. Сумарна частка непрямих податків у загальному обсязі доходів зведеного бюджету у 2019-2021 роках демонструє сталу тенденцію до зростання і складає 42,32%; 42,49%; 45,42% відповідно; у загальному обсязі податкових надходжень – 51,00%; 51,46%; 51,93% відповідно, тобто система непрямого оподаткування забезпечує понад половину всіх бюджетних ресурсів держави, мобілізованих податковим методом.

Разом з тим, наразі доводиться констатувати неповне використання фіскального потенціалу непрямих податків в Україні.

Так, ключовими аспектами зниження фіскальної ефективності податку на додану вартість залишаються наявні недоліки в системі адміністрування ПДВ; прогалини в законодавстві, які уможливають легальні схеми оптимізації ПДВ суб'єктами господарювання; наявність шахрайських схем при справлянні цього податку, особливо у площині його бюджетного відшкодування, де поширеним є незаконне завищення сум податку, які підлягають відшкодуванню, через «накрутку» розміру податкового кредиту.

**Частка непрямих податків у доходах і податкових надходженнях
Зведеного бюджету України у 2019-2021 роках, млн. грн.**

Показ-ники	2019 рік	2020 рік	2021 рік	Відхилення, 2020/2019		Відхилення, 2021/2020	
				сума, млн. грн.	темп пр., %	сума, млн. грн.	темп пр., %
Доходи ЗБУ	1 289 849,2	1 376 673,7	1 662 242,7	+86824,5	+6,73	+285569,0	+20,74
ПН ЗБУ	1 070 321,8	1 136 687,2	1 453 804,1	+66365,4	+6,20	+317116,9	+27,90
Разом непрямі податки	545 852,6	584 910,9	754 966,7	+39058,3	+7,16	+170055,8	+29,07
Частка непрямих податків, %				Відхилення, 2020/2019 (в.п.)		Відхилення, 2021/2020 (в.п.)	
- у доходах ЗБУ	42,32	42,49	45,42	+0,17		+2,93	
- у ПН ЗБУ	51,00	51,46	51,93	+0,46		+0,47	

Джерело: складено автором за даними джерел [6]

Доволі низькі показники фіскальної значимості та еластичності акцизного податку обумовлені тим, що у сфері акцизного оподаткування широко застосовуються схеми ухилення і уникнення від сплати податку: широко розповсюджена при реалізації алкогольних та тютюнових виробів і пального повністю незаконна торгівля, тобто продаж товарів (продукції) без будь-яких документів та – відповідно – сплати податків; торгівля з необхідними реєстраційними документами, але з продажем через систему реєстрації розрахункових операцій лише частини товару; дистанційна торгівля алкогольними напоями через мережу Інтернет, за якої операції не реєструються через РРО та не відображаються у податкових деклараціях.

До основних проблем, що зменшують фіскальну ефективність мита, належать такі: країна споживає багато імпоротної продукції, яка ввозиться за «чорними» та «сірими» схемами; суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності доволі часто занижують митну вартість товарів, яка є базою оподаткування; поширеним є пряме ухилення від сплати мита у вигляді прояву такого дестабілізуючого зовнішньоекономічну діяльність явища як контрабанда; у митній сфері традиційно високими є корупційні ризики.

Отже, вдосконалення чинного податкового і митного законодавства та усунення вищезазначених чинників зниження фіскальної ефективності податку на додану вартість, акцизного податку і мита дозволить забезпечити вагомі додаткові обсяги мобілізованих бюджетних ресурсів, які наразі втрачаються державою через утворення податкових розривів.

В умовах повномасштабного військового вторгнення російської федерації на територію незалежної України, поглиблення диспропорцій соціально-економічної системи держави, руйнування агресором соціальної та критичної інфраструктури, генерування політичних конфронтацій, що у загальному підсумку призводить до порушення балансу державних фінансів та посилення боргових ризиків, процеси формування бюджетних ресурсів держави набувають першочергової актуальності та потребують підвищеної уваги. Система непрямих оподаткування забезпечує понад половину обсягу бюджетних ресурсів держави, мобілізованих податковим методом, тому її вдосконалення є одним з ключових аспектів забезпечення фінансового підґрунтя для повоєнного відновлення української економіки.

Тому подальші розвідки у зазначеному напрямі мають передбачати комплексний підхід до збалансування інтересів держави та платників податків у контексті розбудови суспільства сталого розвитку та фінансового забезпечення повоєнного відновлення економіки України з урахуванням європейського досвіду.

Література:

1. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Дата оновлення: 08.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 09.02.2023).
2. Кміть В.М., Комарницький В.І. Проблеми і недоліки діючої системи непрямого оподаткування в Україні. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 2 (07). С. 136-141.
3. Дроздовська О.С., Озерчук О.В. Співвідношення прямих та непрямих податків у податковій системі України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 10. С. 44-50.
4. Тропіна В.Б. Фіскальне регулювання соціального розвитку суспільства: монографія. Київ : НДФІ, 2008. 368 с.
5. Sidelnykova L., Ovsiuk N., Savastieieva O., Kozak S., Lishchuk N., Zinchenko A. Tax Incentives in the System of State Financial Support of Economic Entities. *Economic Affairs (New Delhi)*. 2022. Vol. 67. No. 04. P. 653-659 (Scopus).
6. Звітність про виконання Зведеного бюджету України. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення: 08.02.2023).